

Ա. Ծառուրեանի, Յովհաննէս Յովհաննիսեանի և Կ. Կրասիլ-
նիկեանի:

«Լուսնայ» ի այս խում արագորուած է մեր նոր աշխա-
տակից պ. Յարութիւն Թումանեանցի թարգմանած Պուշկի-
նի «Զրահեղձ» և «Էլէգիա» բանաստեղծութիւնները:

Թիֆլիզի հայ, ռուս և վրաց մամուլի նախաձեռնու-
թեամբ (բացի «РАВНЕСТЬ» և «Իվերիա» թերթերի) վրաց
Քաղվէթի եկեղեցում հոգեհանգիստ կատարուեց Պուշկինի
յիշատակին և որոշուեց կազմել մի ֆոնդ Թիֆլիսի պարբե-
րական մամուլի գրաշարներին օգնելու:

Պետերբուրգում լոյս տեսաւ Պուշկինին նուիրուած
մի ստուար ժողովածու ռուսերէն լեզուով, որտեղ զետե-
ղուած են ի միջի այլոց և Իւրիյ Վեսելովսկու «Պուշկինը
հայոց գրականութեան մէջ» յօդուածը:

ՍՈՒՒԺԱՉԵՒ ՄՃԵՐ

(Մի վարիանտ ազգային սլօէմայից)

Ա

Քաջ, դիւցազնական Սասուն աշխարհում
Մըհեր անունով մի մարդ էր ապրում.
Ինքը իշխան էր, հայ էր ծագումով,
Բեղերը սրած, պարթև հասակով:
Արքայավայել գահի վրայ բազմած,
Պայծակի թուրը իր ձեռքին բռնած՝
Դուշման սրտերին ահ էր տարածում,
Իր սահմաններից հեռու հալածում...
Քարու պաշտպան էր, չարի հոգեհան,
Մի խօսքով չը կար նըրա պէս իշխան.
Աշխարհն այնպէս էր նա կառավարում՝
Ինչպէս արծիւը օդի մէջ իշխում:
Ոչոք չէր կարող նըրա դէմ կանգնել,
Կամ ոյժը փորձել, կամ պատերազմել.
Նըրա հարուածին չէին դիմանում,

Խեղճ գաղաններն էլ ուռի պէս դողում...
 Կայծակի նման Սասունից իջնում
 Թշնամիներին մոխիր էր գարձնում.
 Ձը գիտէր վախը, ոյժ ունէր անհուն,
 Երբ լսում էին Մըհերի անուն՝
 Սարսափում էին երկրի պետերը,
 Մութ այրերի մէջ ապրող գւերը
 Հոգւով վեհանձն էր, մարմնով յաղթանդամ,
 Կուռում յաղթող էր միշտ ամեն անգամ,
 Գովքն էին երգում մարդ թէ անասուն,
 Ազատ էր ապրում աշխարհը Սասուն...
 Բ

Դեռ չէր լրացել տասնութէկ տարին՝
 Մի տիրութիւն էր պատել Մըհերին.
 Սո՛վ էր Սասունում. հացը թանկացել,
 Բնակիչներին մահ սպառնացել.
 Ինչպէս մանգաղը արտերն է հնձում՝
 Սովը հարկւրով մարդկանց կոտորում
 Դրսումը չըկայ երթևեկութիւն.
 Փակել են ճամփէք փոթորիկ և ձիւն,
 Լի կատաղութեամբ սուլում է քամին,
 Սառնամանիք է լեռների գըլխին.
 — «Ինչո՞ւ է, հայրիկ, նեղում ժողովուրդը, —
 Մըհերը գնաց հարցնելու խորհուրդը, —
 Ինչո՞ւ Սասունից գնալ գալ չունեն,
 Մարդիկ դրսիցը չեն բերում ցորեն.
 Ինչո՞ւ է տիրում սուվըմբեր երկրում,
 Ի՞նչ են Սասունցիք փակուել տըներում.
 Ի՞նչ է պատճառը՝ կտրուել է հաց,
 Ճանապարհները երբ կըլինին բաց.
 Շուտ ասա՛, հայրիկ, ասա՛ ինձ մի լուր,
 Վիշտը ճընշում է իմ սիրտը տխուր...»
 — Որդի՛, ահա ելի մի մեծ առիւծ կայ
 Սասունը տանող լեռնուղու վըրայ.
 Մարդ մօտենալիս նա յարձակում է,

ձիրանների մէջ բռնում՝ լափում է.
 Այն օրից, երբ նա լոյս ընկաւ ճամփին,
 Հացը թանկացաւ, ճար չ'եղաւ սովին.
 Սասուն անցուղարձ հնար չէ լինում.
 Փարգիկ մեռնում են մահուան ճանկերում...
 Տեսնենք Աստուածը մի դուռը բանայ.
 Մեզնից վիշապը գուցէ հեռանայ.
 Ի՞նչ պատուհաս է, տանջանք բանտի մէջ,
 Մեր այս վիճակին արդեօք կըլինի՞ վերջ...
 — Ես կատաղեցի, հայր, քնչ ես ասում,
 Ի՞նչպէս առիւծը մարդկանց վնասում.
 Միթէ Սասունում դա է ձգել սով,
 Վաղը կռուելու ես կ'երթամ շուտով.
 — Զափրդ ճանաչիր, գործ ունես ո՛ւմ հետ.
 Ձէ ազդում նրան ոչ թուր, ոչ մի նետ.
 Նա քեզ կըբռնի, սաղ սաղ կուլ կըտայ,
 Կորստիդ համար ո՞վ կըմղկտայ...
 — Ես չեմ վախենում, հայր, պէտք է գնամ,
 Ահեղ կռուի մէջ անձըս մոռանամ.
 Կամ պէտք է մեռնեմ, կամ պէտք է լաղթեմ,
 Սասունը տանջող սովից ազատեմ...
 — Լաւ ես մտածում, կըթողնեմ յօժար,
 Մէկը չըլինի հազարի համար.
 Ես համաձայն եմ այդ գաղափարին,
 Հոգւով կըսիրեմ անձնուէր մարդին.
 Լաւ է ձգտելը վեհ ազատութիւն,
 Բայց պահանջում է զոհաբերութիւն.
 Այս խիստ ձմեռը սոսկալի ցրտից
 Ձէ համարձակում դուրս գալ մարդ տնից.
 Ո՞նց կ'երթաս, ցուրտը կը բերէ լալդ,
 Անյաղթ է առիւծն, զուր է գնալդ...»

Գ

Մըհերը հօրը ¹⁾ ականջ չը դրեց

¹⁾ Սասունցի պահաւանների (փահլէվանների) տոհմա-

Առաւօտը վաղ անեղը ²⁾ լարեց.
 Դուրս եկաւ տանից մի նեղ կաճանով,
 Դիմեց առիւծին հաստատ քայլերով:
 Չմե՛ռ էր դուրսը... քամին դառնաշունչ
 Փէտացընում էր մարդու երես, դունչ,
 ձամփէք փակուած են ձիւնի շերտերով,
 Ծառեր կախուած են սառցի բիւրեղով:
 Ո՛չ սառնամանիք, ո՛չ բուք էր հարցնում,
 Մըհերը վտահ առաջ էր գընում.
 Ձիւնը ճըռճում էր նրա ոտքի տակ,
 Ո՛չ ձեռնոց ունէր, ո՛չ հագին մուշտակ:
 Վերջապէս հասաւ քաղցած վիշապին
 Խնչպէս մօտենայ մահու տագնապին,
 Տեսաւ աչքերը արիւնով լցուած.
 Մըռչում էր նա սաստիկ կատաղած.
 Փրփրում, ոռնում էր, բտրձրաձայն գողում.
 Նրբա ահիցը ամբողջ անտառում
 Մի ձայն չէր լսւում, ո՛չ մի շնչաւոր,
 Ծըւար են մտել գագան, թխաւոր...
 Ամենքն են փախել ցրտի երեսից,

գրական պատմական ճիւղաւորութիւնը ժողովրդական նիւթերում (արձակ գրուածներում, բանաստեղծական տաղաչափականը շատ քիչ ունենք) շատ տեղ աղաւաղուած է երևում, բազմատեսակ և միմեանց շատ հակասական. օրինակ Վասմայ ծուերում Ա. վարիանտով Մհերը Ասլի-Մէլիբէ որդին է յիշւում, իսկ Բ. վարիանտով՝ Սանասարի Մի տեղ Ասլի-Մէլիբէն է հօրը (Սենեբերիմին) սպանող հանդիսանում, մի ուրիշ տեղ Սանասարը. սակայն ժրն է ուղիղ սրանցից: Մեր հետամտութիւնը (նաև ուրիշ շատ ժողովրդական գրուածքներ մեր հետամտութեան օգտին են խօսում) ցոյց է տալիս, որ Մհերը եղել է իսկապէս Սանասարի որդին և հօր սպանողն էլ Սանասարն է (տե՛ս ներկայ լեռնայ) Ասլի-Մէլիբէ և Սանասար պօէման):

²⁾ Ժողովուրդը պատմում է, որ Մհերը ճանապարհ է ընկել առիւծի հետ մենամարտելու աննդդով, սակայն հռուի մէջ աննդի գործադրութիւնը չենք տեսնում...

Առիծ-վիշապի ամեհի ձայնից,
 Միայն քամին էր ահով ու դողով
 Լցնում ձորերը ձիւնի տարափով...
 Երկիրն այլանդակ, անզարդ ձիւնապատ.
 Սրգում էր երկինք և մառախլապատ.
 Լարկել էր սո՛ւս փո՛ւս քնած բնութիւն,
 Գերեզմանական տիրել լռութիւն...

Ահա հեռուիցը նկատեց վիշապ
 Մի ջահել տըղայ գալիս է շտապ.
 Այնպէս որոտաց, տեղից վեր թռաւ,
 Որ կարծես բարձրից երկինք փուլ եկաւ.
 Փառ-փառ ծիծաղեց դիւցազն Մհեր,
 Իսկոյն մօտեցաւ սրտով անվեհեր.
 Մի սարսափելի լռիւ սկսուեց.
 Ահուելի ձայնը շուրջը խլացրեց.
 Դրմբդրմբացին ձորեր ու լեռներ,
 Սասանեց անտառ, փախան գազաններ,
 Մհեր ու վիշապ իրար բռնեցին.
 Միմեանց յաղթելու շատ քաշքշեցին.
 Յանկարծ Մհերը՝ մի ձեռքի ափով՝
 Վիշապի գլխից՝ կատաղի թափով՝
 Բռնեց ու այնպէս պինդ զարկեց գետին,
 Որ ճղուեց գետին, խրուեցաւ միջին.
 Վիշապի մարմին հսկայական սար...
 Դուրս ճոթուեց միջից երկու հաւասար.
 Յաղթութեան լուրը տարածուեց Սասուն,
 Դադարեց մարդկանց սովից վայնասուն.
 Ուրախութեան ձայն Սասնոյ բուրգերից՝
 Օդը թնդացրեց ամեն կողմերից.
 Սասունցիները առաջ վազեցին,
 Մըհերին «փառքով» դիմաւորեցին.
 Այսպէս դիւցազն ազատ, ապահով
 Մտաւ Սասունը մնծ յաղթանակով...

Ե

Խնդաց Սասունը, նոր կեանք զգեցաւ,
 Սովի ճանկերից որ ազատուեցաւ.
 Մարգիկ դուրս եկան իրանց տներից,
 Թռչուն գազաններ թափնած բներից.
 Սասունում նորից եղաւ անց ու դարձ,
 Դրսի գիւղերից եռաց ցորնի բարձ,
 Հացն էժանացաւ. և ճանապարհներ
 Զը տեսան դաժան սառնամանիքներ ..

Մըհերի արած քաջագործութիւն
 Տուաւ ժողովուրդ գնահատութիւն.
 Գովաբանական երգ շարահիւսեց
 Ու «Առիւծաձեւ» անուամբ հռչակեց...

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼԱՍՍԵԱՆՑ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

— Կեսարացի Կարապետ եպիսկոպոս Էլէգեօզեան 1848-ին Մատթէոս կաթողիկոսի պատրիարքութեան ժամանակ և նորա հրամանով գտլով Անի, Ղօշալ վանք և շրջակայ ալլ նշանաւոր վայրերը՝ անձամբ ուսումնասիրել է ամեն տեղերը և նոցա ընդարձակ ու մանրամասն տեղագիրը կազմել՝ առնելով մէջը բոլոր արձանագրութիւնները իրենց հարազատ ընթերցուածներով, որոնք միանգամայն տարբերուում են Հ. Ալիշանի «Երակի»-ի արձանագրութիւններից:

Այն անձը, որի ձեռքն անցած է եղել այդ երկը տասն տետրերից բաղկացած, ծանօթ գէպքերի ժամա-